

Telgraf Komisyonu'ndan Türk Telekom'a

Funda BAŞARAN - A.Ü. İletişim Fakültesi

Bugün Türk Telekomünikasyon AŞ haline gelmiş olan PTT'nin tarihini 1854 yılından, Kırım Savaşı sırasında kurulan ilk telgraf hattıyla başlatmak gerekir. 1854 yılında Osmanlı Devleti, başlayan Kırım Savaşı'nın gereklerine uygun olarak Edirne-Şumnu-İstanbul ve Edirne-Filibe-Sofya-Niş hatları için Dahiliye nezaretine bağlı bir Telgraf Komisyonu oluşturmuştur. 19 Ağustos 1855 tarihinde, Edirne'den İstanbul'a "hattın tamamlandığını belirten ilk telgraf Fransızca olarak gönderilmiştir. Edirne Şumnu hattı ise 6 Eylül 1855'de tamamlanmıştır. Bu ilk hatların kuruluşundan sonra, Osmanlı topraklarında telgraf ağı yaygınlaşmaya başlamış ve İstanbul merkezli bir telgraf ağı Osmanlı topraklarının tamamına ulaşmıştır.

Telefon ise 1881 yılında, Posta ve Telgraf Nezaretiyle Yenicami

postanesi arasına kurulan ilk hatla Osmanlı topraklarında boy göstermiştir. 1886 yılına dek genişleyen İstanbul telefon ağı¹, 1886 yılında, Abdülhamit'in, telefonun "gizli kapaklı işlerin görülmesine müsait bir icad" olduğunu farketmesiyle ortadan kaldırılmış ve telefon kullanımı sarayın emriyle yasaklanmıştır². Telefon konusunda yasaklar, 1908 yılında, Meşrutiyetin ilanı ile kalkmış ve telefon kullanılmaya başlanmıştır. 1911 yılında telefon altyapısının kurulması ve işletilmesi konusunda, American Western Electric şirketine imtiyaz verilmiştir. 30 yıllığına verilen bu imtiyazla, Dersaadet Telefon Anonim Şirketi kurulmuş; Birinci Dünya Savaşı sırasında hükümetin şirkete el koymasına rağmen, mütareke sonrasında tekrar ağın işletilmesini üzerine alan şirket, 1935 yılına kadar İstanbul ve civarının telefon işlerini yürütmüştür. İstanbul dışındaki telefon hatları ise, ancak Cumhuriyet'ten sonra kurulabilmektedir.

Bu dönem, telgraf ve telefon ağının kuruluşu yanında, ilk PTT örgütlenmesinin de olduğu bir dönemdir. Dahiliye Nezaretine bağlı olarak oluşturulan Telgraf Komisyonu, Telgraf İdaresi'nin ilk halidir³. Ağı yaygınlaştırılmasının başlangıç dönemlerinde Fransız ve İngiliz mühendisler ve telgraf memurları, Osmanlı Devleti ile özel sözleşmeler yaparak görevlendirilmişlerdir. 1868'e kadar Dahiliye Nezareti'ne bağlı olan Telgraf İdaresi, 1868'de Ticaret Nezareti'nden ayrılan Nafia Nezareti'ne bağlanmıştır⁴.

¹ Tanrıkut, s.683

² Önay, A., "Türkiye'de Telefon Teşkilatının Kuruluşu", Çağın Yakalayan Osmanlı Devletinde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri, E. İhsanoğlu ve M. Kaçar (der.) içinde, İstanbul, 1995, s.123

³ Kaçar, s.48-49

⁴ Tanrıkut, s.539-546

1871 yılında Posta ile Telgraf idareleri birleştirilerek, Posta ve Telgraf Nezareti kurulmuştur. Posta ve Telgraf Nezaretinin kurulmasının ardından 1876 yılında, telgraf işletmesinin özel niteliği gözönüne alınarak, Nezaret içinde ayrı bir başmüdürlük oluşturulmuştur. 1909'da Posta ve Telgraf Nezareti içinde telgrafın tüm işlemleri ile ilgilenmek üzere Telgraf Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur⁵. 1911 yılında Posta ve Telgraf Nezaretinin adı, Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti olarak değiştirilmiştir. 1919 yılında ise ilk PTT umum müdürlüğü kurulmuştur.

Kurtuluş savaşı yıllarında, posta ve telgrafın yönetimi Heyet-i Temsiliye tarafından ele alınmıştır ve Posta ve Telgraf Bürosu ismiyle bir merkez Ankara Hukuk Mektebinde kurulmuştur. İstanbul'un ve telgrafhanelerin işgalinden sonra uzunca bir süre haberlerin alınması, uygun noktalara kurulan telgraf dinleme istasyonları aracılığı ile sürmüştür, işgalden 6 ay kadar sonra kurulan Gizli Tel olarak bilinen bir merkez İstanbul'a ilişkin haberleri Ankara'ya iletmeyi üstlenmiştir⁶.

İstanbul'un işgalinden yaklaşık bir ay sonra, 23 Nisan 1920'de Ankara'da millet meclisi toplandığında ise, Posta ve Telgraf bürosu da umum müdürlüğüne dönüştürülmüştür⁷. Ayrıca, Büyük Millet Meclisi'nin bahçesine kurulan bir çadırda, Büyük Millet Meclisi

Hükümeti Posta ve Telgraf Merkezi ismiyle bir telgrafhane açılmıştır.

Cumhuriyet Yılları

Tüm bu süreçten Cumhuriyete, 40188 km uzunluğunda hatların oluşturduğu telgraf ağı, İstanbul'da Dersaadet Anonim Şirketi tarafından Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılmış bir imtiyaz sözleşmesi ile işletilen bir telefon ağı, Samsun'da resmi ruhsat alınmadan Avni Bey isimli biri tarafından amatör bir biçimde tesis edilen ve Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde Valiliğin el koyarak işlettiği bir telefon ağı, 1. Dünya savaşı sırasında Trabzon'u işgal eden Rusların kurduğu 100 telefonluk çalışmayan bir işletme devrolmuştur. 1924 yılında çıkan 406 sayılı telgraf ve telefon kanunu ile telgraf ve telefon tesis ve işletme yetkisi PTT'ye verilmiştir. Bu Kanun'un birinci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeki telgraf ve telefon tesis ve işletmesinin hükümetin "inhisarında" olduğu dile getirildikten sonra "bilumum telgraf ve telefon muhaberesi -tarz ve usulü için kullanılacak vesait ve şeklin mahiyeti ne olursa olsun- inhisara dahil..." denilerek sınırları geleceğe uzandırılmakta ve her türlü elektronik iletişimi kapsadığı vurgusu yapılmaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, Posta, Telgraf ve Telefon işletmesi, yeniden yapılandırılarak İç İşleri Bakanlığına (Dahiliye Vekaleti'ne) bağlanmıştır. Ancak sonraki yıllar boyunca, PTT Genel Müdürlüğü'nün idari örgütlenmesinde sürekli bir değişim yaşandığı gözlenmektedir. PTT'nin 1933 öncesinde, "umumi muvazeneyle dahil" ve "bütçe ile verilen imkanlar dahilinde" hizmet veren, tarifeleri kanunla tesbit edilen, gelirleri ise "devlet hazinesine maledilen" bir yapıya sahiptir. 1933 yılında Genel Müdürlük Nafia Vekaleti'ne (Bayındırlık Bakanlığı) bağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan seferberlik durumu, PTT çalışanlarından pek çoğunun da askere alınmasına neden olduğundan 1942 yılından itibaren kadın

telgraf memuru istihdamına başlanılmış ve dokuz ilde kurslar düzenlenmiştir. Ancak bu tedbirlere rağmen, 44 ilçede Posta ve Telgraf merkezlerini memur yoklu-

⁵ age

⁶ Durukal

⁷ Alşan, s.402

ğundan kapatılmıştır. Fakat daha sonra, Genel Kurmay başkanlığı ve Milli Müdafaa Vekaleti (Milli Savunma Bakanlığı) bir kararla PTT memurlarının askerliklerinin tecilini sağlayarak, bu merkezlerin yeniden açılmasını sağlamıştır⁸.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise, PTT'nin iktisadi devlet teşekkülüne dönüştürülmüştür⁹. İktisadi devlet teşekkülü olarak yeniden yapılandırılma, PTT açısından tüm iktisadi devlet teşekküllerinde yaşanan genel sonuçları yaratsa da, bir başka sonucunun niyetlerden ve söylenenlerden son derece bağımsız ve farklı olduğu söylenebilir. İktisadi devlet teşekküllerinde, o dönem izlenen ücret politikası, kısa süreli de olsa çalışanlarının ücret seviyelerinin yükselmesi ve iyi yetişmiş teknik personelin PTT'de istihdam edilmesini sağlamış ve bir sonraki dönemde kurulan ve Türkiye'de telekomünikasyon araçları sanayiinin gelişmesinde önemli rol oynayan PTT Araştırma Laboratuvarı'nın kurucuları bu dönem PTT'de istihdam edilen mühendisler arasından çıkmıştır.

1960'da başlayan süreç, nitelikli yetişmiş teknik personele sahip PTT'nin dönemin ekonomik politikaları çerçevesinde telekomünikasyon cihazlarının, yerli üretimi ve bu üretimi desteklemek amacıyla araştırma-geliştirme faaliyetlerine başlanması fikrini ortaya çıkarmıştır¹⁰. 1965 yılında PTT yönetim kurulu kararı ile PTT fabrikası bünyesinde PTT Araştırma Laboratuvarı (PTT-ARLA), telekomünikasyon ürünlerinin tasarımlarının ve protiplerinin oluşturulması ve oluşacak telekomünikasyon sanayiinin üretimine sunulması amacıyla, PTT'nin mevcut kaynaklarına dayanılarak kurulmuştur¹¹.

1960-1980 arası, aynı zamanda ordunun iletişim alanına önceki dönemlerden farklı biçimde önem verdiği bir dönemdir. Milli Güvenlik Kurulu 18 Mayıs 1964 tarihinde, 42. toplantısında, Türkiye'de elektronik sanayiinin kurulması için çalışmalar yapılması konusunda karar almış ve bu konuda, önce Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'na, ardından da PTT'ye rapor hazırlanması görevi verilmiş, raporun hazırlandığı dönemde de NETAŞ firması kurulmuştur. Ayrıca, 1975'de ASELSAN'ın OYAK ortaklığında kurulması,

ordunun iletişim alanında üstlendiği rolün anlaşılması açısından dikkat çekicidir.

Ancak 1980'lere kadar ki dönem, PTT yapısında büyük değişimlerin olmadığı, telekomünikasyon sanayisinin kurulmaya başlandığı bir dönem olmanın yanında, bekleme listelerinin uzunluğu ve telefon yatırımlarının asla talebi karşılayamaması ile de tanımlanır. 1980'li yılların başları bu açıdan telekomünikasyon alanında bir dönüm noktasıdır.

1980'den Sonra

1980'li yıllarla beraber Türkiye'nin değişen ekonomik stratejisi gereği bir yandan telekomünikasyon hizmetlerine talep artmaya başlamış, diğer yandan telekomünikasyon alanı da özelleştirme kapsamına alınmıştır. 1980'lerin başındaki PTT yatırımlarının GSMH içindeki %0,5'lik oranı 1987 yılında %1,3 ile en üst seviyesine çıkmıştır.

Bu dönemde telekomünikasyon hizmetlerinin sağlanan gelişmelerle, şebeke teknolojik gelişmeler doğrultusunda modernize edilmiş ve sayısal teknolojiye geçilmiş, geleneksel telefon hizmetlerinde yenilikler ve yeni hizmetler kullanıcıya sunulmuştur.

1994 yılında, PTT posta ve telgraf tesis ve işletmesine ilişkin hizmetler için Posta İşletmesi Genel müdürlüğü ve telekomünikasyon hizmetleri için Türk Telekomünikasyon AŞ'nin kurulması ile ikiye ayrılmıştır. PTT içinde kurulan komisyonların 1994-1995 yılları arasında yürüttükleri çalışmalar sonucu PTT'nin posta ve telgraf ile telefon hizmetlerinin ayrılmasının teknik süreci tamamlanmıştır.

PTT'nin iki ayrı kuruluş olmasının yasal zemini 1994 yılında oluşturulmasına rağmen, personel ve tesis paylaşımını içeren fiili ayrışma ancak 1995 yılında gerçekleşebilmiştir.

⁸ agy, s.3

⁹ Pos-Tel dergisi, 1(10), 1953, s.11

¹⁰ age, s.46-56

¹¹ Soyak, s.113